

III.

Az unitárius keresztény vallás.

(Papi hivatalba igtató beszéd). 1)

„Mindeneket megpróbáljatok; a mi jó, azt megtartsátok.“ 1. Thes. 5, 21.

Ez alkalom különös körülményei nem csak igazolják, sőt meg is kívánják az eltérést attól a szokástól, a melyet prédikátorok egy papnak hivatalába iktatásakor általánosan követnek. Ilyenkor rendszeren a keresztény papi hivatal természete, célja, kötelességei és előnyeiről szoktak beszélni. Én is örömet foglalkoznám e tárgyakkal, ha nem lebegett volna előttem, hogy ma egy vallásos társulatnak oly papot adunk, kinek véleménye különösségei sok megjegyzésre, hogy ne mondjam, sok hibáztatásra adtak okot. Jól tudom, hogy sok őszinte keresztény úgy fogja fel a mai nap ünnepélyességét, miként ez azért van, hogy befolyást szerezzen oly elveknek, a melyek előttök téveseknek látszanak. Én az ily emberek félelmét és aggodalmait tisztetem; s miután azt hiszem, hogy azok részben balfogalmon alapulnak: kötelességemnek tartom a lehető világosan felmutatni előtetek honunk keresztényei azon osztályának főbb nézeteit, mely e vallásos társulat iránt rokonszenvvel van.

Egy kevés béketűrésre kérlek, mert egy ily fontos és nagy tárgyat kis keretbe foglalni nem lehet, — továbbá lehetetlen kimutatni egyetlen beszédben nézeteinket a kijelentés minden tanáról, annál kevésbé a vélemény-különbségeket, melyek közöttünk léteznek. Én azokra a tárgyakra szoritkozom, a melyekre nézve érzelmeink félre valának magyarázva, s a melyek minket másoktól leginkább megkülönböztetnek. Vajha buzgósággal hallgatnátok engem! Istenem! szabadíts meg minket minden előítélettől és szívtelenségtől, s tölts bé az igazság és erény szeretetével.

---

1) „People's edition of the entire works of W. E. Channing, D. D. Vol. II. Belfast, 1843“ czimű könyvből. Mondatott Baltimoreban, 1819.

Két természetes osztály tűnik fel előttem, melybe gondolataimat rendezem. Igyekezni fogok felfejteni 1-ször azokat az elveket, a melyek szerint mi a bibliát magyarazzuk; és 2-szor egy néhány tant, melyet a biblia, így magyarázva, tisztán kifejezni látszik.

I. Mi úgy tekintjük a szent írást, mint bizonyosságát Isten folytonos kijelentésének az emeri nemhez, különösen pedig mint az ő akarata utolsó és teljes kijelentésének bizonyosságát Jézus által. Mi kivétel nélkül elfogadjuk azokat a tanokat, a melyeket a biblia nélkülünk tisztán tanít. Azonban e gyűjtemény minden könyvének nem tulajdonítunk egyenlő fontosságot. Azt hisszük, hogy a mi vallásunk leginkább az új testámentumon alapszik. Ha a Mózes törvényeit Jézus parancsaival összehasonlítjuk, úgy találjuk, hogy az az emberiség gyermekkorához van szabva, előkészítőül egy nemesebb törvényre, és most inkább csak arra szolgál, hogy a keresztény iratokat megerősítse és világosítsa. A keresztényeknek Krisztus Jézus egyedüli mestere, s a mit ő akár személyesen, akár ihletett apostolai által tanított, mi azt isteni tekintélyűnek tartjuk, s életünk szabályává teszszük.

Ez a tekintély, a melyet az írásoknak tulajdonítunk, arra indít, hogy azokat különös gonddal tanulmányozzuk és szorgalmasan kikutassuk a magyarázás elveit, mely által azoknak valódi jelentményét megállíthatjuk. Gyakran vádolnak minket azzal, hogy mi a józan ész a biblia magyarázásában mód nélkül használjuk; hogy mi többre becsljük értelmünket a kijelentésnél, s saját bölcsességünket Istenénél. Anynyi efféle vád keringett rólunk, hogy magunk és az igazság ügye iránti kötelességünknek tartjuk, miszerint néze-teinket némi részletességgel adjuk elé.

A mi vezérelvünk a biblia magyarázásában az, hogy a biblia emberek számára, emberi nyelven van írva, és hogy annak jelentményét abban a modorban kell keresni, mint más könyvékéét. Azt hisszük, hogy Isten, midőn az emberiséghez szól, szavát — ha szabad így szólanunk — a beszéd és írás megállított szabályaihoz alkalmazza. Mit érne a biblia, ha ismeretlen nyelven volna írva?

Minden könyv és minden beszélgetés megkívánja a hallótól értelmének folytonos gyakorlását; vagy is azok valódi értelmét csak folytonos összehasonlítás és következtetés által sajátíthatja el. Jól tudjátok, hogy az emberi nyelvet különféleképp lehet magyarázni;

s minden szót és tételt a vitatott tárgy szem előtt tartásával az író czéljai, érzelmei, körülményei, elvei és az általa használt nyelv szel-
leme és idomai szerint kell módosítani és magyarázni. Ezek anynyi-
ra elismert elvek az emberi iratok magyarázásában, hogy a kinek
szavait mi ez elvekre való tekintet nélkül értelmeznők, méltán vá-
dolhatna minket szavai értelmét és jelentményét elhomályosító és
ferdítő szándékkal.

Ha a biblia sajtószzerű nyelven és irányban volna írva, ha oly
szavakat foglalna magában, melyeknek csak egy értelmet lehet adni,
és oly mondatokat, a melyek egymástól egészen külön állanak, a
mondott elveknek nem volna helye. Nem okoskodhatnánk azon ugy,
mint más iratokon. De egy ily könyv nagyon keveset érne; s ta-
lán minden könyvek közt a biblia felel meg legkevésbé e leírásnak.
Isten szaván ugyanazon kéz nyomait látjuk, a melyet az ő munkái-
ban. Végetlen viszonya és összefüggése van másokkal. Minden elő-
tét másokkal függ össze, és másokkal hasonlítandó össze, hogy tel-
jes és tiszta érteleme kitűnjék. Semmi sem áll magára. Az új tes-
támentum az óra van építve. A keresztény vallás folytatása a zsi-
dóénak, valósulása a gondviselés ropant tervének, a mely az olva-
sótól széles ismeretet kíván. Sőt a biblia még oly tárgyakkal is
foglalkozik, melyekre nézve kivüle más forrásokból is kapunk esz-
méket; mint p. o. az ember természete, szenvedélyei, viszonya és
kötelességei; s megvárja tőlünk, hogy nyelvezetét amaz ismert igaz-
ságok szerint módosítsuk, melyeket nekünk e téren a tapasztalás
és vizsgálódás nyujtanak.

Nincs oly könyv, a mely értelmünk folytonosabb gyakorlását
kivánná, mint a biblia. Az ímént említett, és annak végetlen össze-
függéseire tett megjegyzéseimhez azt adom hozzá, hogy annak irá-
lya sehol sem követeli magának a tudományosság és pontos megha-
tározás színezetét. Nyelvezete egyszerűen heves, merész és képes,
a mely a betű szerinti értelemtől gyakoribb eltérést igényel, mint
korunk és hazánk nyelve, s következőleg inkább igénybe veszi az
ítélő tehetséget. Ugy találjuk, hogy e könyv különböző részei az
általános igazságokra való szorítkozás helyett legtöbbször keletke-
zésök idejére, a társadalom állására, az akkori gondolkodás módra,
az egyházban támadt vitákra, az akkori értelmekre és szokásokra
vonatkoznak, melyeket ha nem ismerünk, abba a veszélybe esünk,
hogy a mi helyi és idő szerinti volt, kiterjesztjük minden időre és
helyre. Ugy találjuk, hogy ama könyvek némelyikén erősen látszik

az író szelleme és jelleme, hogy a szent lélek nem semmisítette meg az apostolokban egyéni gondolkozó módjukat, és hogy az őik érzelmeiknek ismerése és a befolyásnak, mely alatt voltak, tudása, multhatatlanul szükséges irataik megértésére. A bibliáról való ilyen nézeteink mellett, szoros kötelességünknek tartjuk, hogy folytonosan elmélkedjünk rajta, hogy hasonlítottassuk össze, következtessünk és a betűn túl a lélekbe tekintsünk, hogy annak igazi jelentését, a mit az író mondott, tárgya természetében és céljában keressük; és általában azt, a mi ismeretes, használjuk fel a nehéz dolgok kimagyarázására és új igazságok felfedezésére.

Bocsátokozzam-e részletekbe annak bécizonyítására, hogy a szent írás értelmünk gyakorlását igényli? Vegyük, például, azt az irályt, a melyben általában Istenről beszél, és vegyük figyelembe, hogy mily gyakran tulajdonít neki emberi szenvedélyeket és szerveket. Jussanak eszünkbe Jézus nyilatkozatai, hogy ő nem azért jött, hogy békét bocsásson, hanem fegyvert; ha nem eszszük az ő testét és nem iandjuk az ő vérét, nem lesz élet bennünk; hogy gyűlöljük atyánkat és anyánkat, s vájjuk ki jobb szemünket; és még ezekhez hasonló számtalan merész és határozatlan kifejezések. Jussan eszünkbe, hogy minő képtelen modorban van mondva a keresztényekről, hogy nekik mindenök van, mindent tudnak és mindent tehetnek. Emlékezzünk a szószerü ellenmondásra Pál és Jakab közt, s a Pál iratai némely részeinek világos ellenkezéseire a keresztény vallással és annak céljával. Vég nélkül idézhetném az ilyen helyeket; de ki nem látja át, hogy nekünk minden szent írásbeli helyeket az Isten, a Krisztus Jézus és az emberi természet tulajdonai által kell szabályoznunk, és azok által a körülmények által kell meghatározoznunk, a melyek között irattak, úgy, hogy a nyelvnek egészen különböző fontosságot kell tulajdonítanunk, mint a mit megkivánna, ha más lényekre és más viszonyok közt volna használva.

Eleget mondtam annak megmutatására, hogy mily értelemben veszszük mi igénybe a józan okosságot a szent írás magyarázásánál. Mi a lehető magyarázatok közül azt választjuk, a mely a tárgy természetével, az író állásával, a hely viszonyával, a szent írás általános fonálával, Istennek ismert jelleme és akaratával, és a természetnek világos és elismert törvényeivel összeillik. Vagy más szavakkal, mi azt hiszszük, hogy Isten a szent írás egyik részével soha sem mond ellent a másiknak; a kijelentésben soha sem ellenkezik azzal, a mit műveiben és gondviselésében tanít. Ennél fog-

va mi nem fogadunk el oly magyarázatot, a mely figyelmes vizsgálata után felállított bármely igazsággal összeütközik. Mi éppen úgy okoskodunk a biblia fölött, mint a világiak okoskodnak a fölött az alkotmány fölött, a mely alatt élünk. E magyarázati elvek nélkül, megvalljuk, nem tudjuk védeni a szent írás isteni tekintélyét.

Nem mondjuk, hogy ez elvek eredetiek vagy kizárólagos sajátaink lennének. Ezeket minden keresztény elfogadja, még azok is, a kik keményen lekiabálják, midőn valamelyik kedvencz hitcikköket fenyegetik. Minden keresztény kénytelen felhasználni azokat, midőn hitetlenekkel vitáz. Minden felekezet alkalmazza másokkal való harczában. Mindenki örömet ragaszkodik a józan okossághoz, midőn felekezete javára hasznos szolgálatot tehet, s csak akkor panaszkodik ellene, midőn annak fegyverei őt sebzik. Senki sem használja az észet gyakrabban, mint azok, a kiktől mi különbözünk. Bámulni lehet, hogy ők mit gyártottak első szüléink esetéből; s minő elmésen vonnak ki, egymástól egészen külön álló helyekből, titkos tanokat az isteni természetet illetőleg. Mi nem azért hibáztatjuk őket, hogy gyakran észlelődnek, hanem azért, hogy megrontják az észlelés alaptörvényeit, hogy feláldozzák azt, a mi tiszta, a homályosnak, s a szent írás általános fonalát egy néhány külön álló helynek.

Mi ellene mondunk annak a megvető modornak, melyben ellenfeleink az emberi értelemről gyakran beszélnek, mert az scepticismusra vezet. Ha az értelem az eset által oly rettenetesen el van sötétítve, hogy annak a vallás feletti legdöntőbb ítéletei sem érnek semmit, akkor sem a keresztény, sem a természeti vallás nem érnek semmit; mert az Isten létezése és igazsága s a keresztény vallás isteni eredete az emberi észnek következtetései, s vagy állaniok vagy bukniok kell vele együtt. Ha a kijelentés harczban áll e tehetséggel, akkor önmagát forgatja fel, mert Isten annak igazságai eldöntését az észre bízta. Figyelemre méltó, mily közel állanak egymáshoz a bigott és a scepticus. Mindkettő megsemmisítendő tehetségeinkben való bizodalunkat, s mindkettő kétséget és zavart támasztana minden igazság fölől. Mi inkább tiszteljük a kijelentést, mint hogy ellenkezésbe hozzuk a józan okossággal, vagy hogy azt higyük, hogy az minket szellemi erőink megtagadására hív.

Megengedjük ugyan, hogy az ész használata a vallásban veszélylyel járhat. Ámde tekintsen vissza bármely becsületes ember az egyház történetére, s mondja meg, hogy vajjon annak megtagadása nem veszélyesebb-e. E mellett, az is tény, hogy az emberek éppen

oly hibásan észlelődnek más tárgyak felett, mint a vallás felett. Ki ne ismerné azokat a vad és alaptalan elméleteket, a melyeket a természeti és politikai tudományokban felállítottak? De kinek jutott volna valaha eszébe, hogy az észnek a társadalmi és természeti dolgokban való működését megszüntesse, azért, mert az emberek koronként tévedtek azok magyarázásában. Megengedjük, hogy néha a szenvedélyek erősen felzavarják az értelmi tehetséget a kijelentés vizsgálásánál. A nagyra vágyó a bibliában oly tanokat törekszik feltalálni, a melyekkel hatalom-vágyát támogassa. A félénk és elcsüggedt egy szürkületszerű rendszert fedez fel benne, a mysticus és fanaticus pedig egy álomszerű vallást. A vétkes találhat benne példákat és érveket, melyekre késő bűnbánata reményét, vagy a könnyű feltételek alatt való megbocsátást építse. A raffinirozott gonosz oly tanokra törekszik világot deríteni, a melyek közönséges kezelés által még nincsenek bémocskolva. De a személyek kevésbbé hozzák zavarba az észet a vallásos kérdésekben, mint más általános érdekekben, s következőleg e tehetséget nem kell megtagadni a vallásban, ha csak egyáltalában egészen le nem akarunk mondani róla. Azokból a számtalan tévedésekből, melyek a hittudományt elhomályosították, nem az a helyes következmény, hogy tehetségeinket megvessük vagy elhanyagoljuk, hanem, hogy nagyobb erővel, és helyesebben fokozzuk. Általában a legnagyobb tévedések abban az egyházban támadtak, a mely az észet elítéli, s tagjaitól feltétlen hitet követel. A legveszélyesebb tanok a legsötétebb idők kinövései voltak, midőn az általános hiszékenység a rossz embereket és enthusiástákat arra bátorította, hogy álmaikat és találmányaikat előtérbe tolják, s eszök bágyadt nyilatkozatait az örök veszedelem fenyegetései mögé rejtsék. Bármit mondjunk is, Isten szellemit természetet adott nekünk, s számba fogja kérni tőlünk. Mi azt szunyadni engedhetjük, de saját veszélyünkre. A kijelentés hozzánk mint észszerű lényekhez van intézve. Kívánhatjuk, hogy bár csak Isten oly rendszert adott volna nekünk, a mely semmi összehasonlítást, meghatározást és következtetést ne igényelne. De egy ily rendszer merőben ellenkeznék természetünkkel, s az okosság azt hozza magával, hogy a kijelentést úgy vegyük, a mint nekünk adva van, és azoknak a tehetségeknek segítségével magyarázzuk, a melyekre alapítva van. —

Az imént előadott nézetek ellen az emberek közönségesen azt az ellenvetést teszik, hogy Isten végetlenül bölcsőbb lévén az embereknél, az ő felfedezései felülmulják az emberi értelmet; hogy a

kijelentésben, egy oly tanítótól mint ő, oly feladatokat kellene várunk, a melyeket egymással össze nem egyeztethetünk, s a melyek a felállított igazságokkal homlok egyenest ellenkeznek; és hogy itt nem az a kérdés, hogy mi az Isten szavát kérdésbe hozzuk vagy félre magyarázzuk, hanem az, hogy higgyük, tiszteljük és gyarló eszünket annak alája rendeljük. Ez ellenvetésre két rövid feleletünk van. Egyik az, hogy lehetetlen, miként egy végetlen bölcseségű tanító tanítványait végetlen hibáknak tegye ki. De ha egyszer elfogadjuk, hogy azokat a állításokat, az melyek betű szerinti értelmekben mind egymással, mind bármely ismert igazsággal ellenkezésben állanak, még is betű szerint kell érteni és venni, akkor minő határt szabhatunk az ellenmondások hitének? Minő menedékre találunk a legvadabb vakbuzgóság elöl, a mely mindég tud idézni oly helyeket a bibliából, a melyek által támogassa kicsapongásait? Hogy menekülhet meg a protestáns az átlényegülés tanától, a mely tisztán van tanítva, ha eszünk alárendelése, melyért az imént harcolánk, kötelesség? Miként maradhatunk meg a kijelentés igazságában, mert hiszen ha egyik világos ellentmondás igaz lehet, akkor a másik is az lehet, s az az állítás, hogy a keresztény vallás hamis, habár következetlenség van is benne, még is lehet igaz?

A másik feleletünk az, hogy ha Isten végetlenül bölcs, akkor terményeivel játékot nem üzhet. Egy bölcs tanítónak abban tünik ki bölcsesége, hogy magát tanítványai képességéhez alkalmazza, nem pedig abban, hogy zavarba hozza őket azzal, a mi érthetetlen, hogy elszomorítsa a világos ellentmondásokkal, és hogy kétkedő bizalmatlansággal töltse el őket saját tehetségeik iránt. Egy végetlenül bölcs tanító, a ki teljesen ismeri elménket, s tudja a legjobb módot azt felvilágosítani, minden más tanítót feljül fog haladni abban, hogy az igazságot előttünk felfoghatóvá tegye, s kimutassa nekünk annak szeretetre méltóságát és összhangját. Valóban egy oly könyvben, mint a biblia, mely a múlt, jelen és jövő számára van írva, várhatnánk alkalomszerűleg homályos helyeket. De Isten bölcsesége kezesség nekünk arra nézve, hogy a mi szükséges nekünk és a mi üdvességünkre, sokkal tisztábban ki van jelentve, mint hogy a józan ész azt eltéveszthesse, és abból kérdést támaszthasson. Nem a bölcsesség sajátsága az, hogy érthetetlen kifejezést használjon, hogy olyat közöljön velünk, a mi felülmúlja képességünket és ellentmondások által zavarba hozza értelmi tehetségünket. A kijelentés a világosság adománya, a mely nem sűritheti a mi sötétségünket és nem növelheti zavarunkat.

II. Megállapítván ennyiben azokat az elveket, a melyek szerint mi a bibliát magyarázzuk, már most rátérek beszédem második nagy fejezetére, melynek célja megállapítani néhányat ama nézetek közül, melyeket mi a bibliából meritünk, különösen pedig azokat, melyek minket más felekezetektől megkülönböztetnek.

1. Először, mi hiszünk az Isten e g y s é g é b e n, vagy is hogy csak egy Isten van. Mi ez igazságnak végtelen fontosságot tulajdonítunk. Az az állítás, hogy egy Isten van, előttünk nagyon tisztának látszik, értvén alatta, hogy csak egy lény, egy lélek, egy személy, egy értelmes való van, a kinek végtelen tökélye és hatalma van. Azt hiszszük, hogy az egyszerű és tudatlan nép, a mely teljesen képtelen megérteni a későbbi századok éles elméje által felfedezett szórszálhasogató különbségeket a lény és személy közt, semmi más jelentményt nem tulajdonítana e szavaknak. Semmi jelt nem találunk a végre, hogy ezt a nyelvezetet szokatlan értelemben vegyük, vagy hogy Isten egysége teljesen különböznék más értelmes lények egységétől.

Mi ellene mondunk a háromság tanának, mert az mig szóval elismeri, eredményben felforgatja az Isten egységét. E tan szerint három végtelen és egyenlő személy van, kik közül mindenik fő Isten, t. i. az atya, a fiu és a szent-lélek. A mint a hittudósok leírják, e személyek mindenikének meg van a maga öntudata, akarata és felfogása. Szeretik egymást, társalognak egymással és örvendeznek egymás társaságában. Különböző szerepet játszanak az ember megváltásában, mindeniknek meg levén saját kötelessége, s egyik sem elegendvén a másik dolgába. A fiu a közbenjáró, és nem az atya. Az atya a fiut küldi, s nem maga jön. Itt tehát három okos való van, különböző öntudattal, akarrattal és felfogással, kiknek mindenike különböző cselekedetet hajt végre és különböző viszonyt tart fenn; és ha ezek a dolgok nem három lényt jelölnek, akkor mi egyáltalában nem tudjuk, miként kell három lényt képzelni. A tulajdonok, cselekedetek és öntudatok különbözősége az, a mi minket a különböző okos lények hívésére vezet, s ha e jegy hiányzik, egész tudományunk elbukik; akkor azt is elhihetjük, hogy ezen a világon minden személy egy és ugyanazon lény. Midőn három istent akarunk felfogni, akkor három lényt állítunk magunk elébe, melyek mindegyikét azok a jegyek és sajátságok választják el egymástól, a melyek a háromság személyeit; és midőn a keresztény ember e három személyről hall beszélni, a kik egymást szeretik, egymással társalog-

nak, és különböző tetteket visznek végbe, miként tudja megállani, hogy ne tekintse őket három külön lénynek?

Mi tehát egész komolysággal, de felebarátunkat megsérteni kívánó szándék nélkül, tiltakozunk a háromság észszerületlen és szentírástalan tana ellen. „Nekünk“, miként az apostoloknak és első keresztyéneknek, „egy Istenünk van, az Atya“. Mi Jézussal az Atyát, az egyedül élő igaz Istent imádjuk. Csodálkozunk, hogy valaki olvassa az új testamentumot, s még sem győződik meg arról, hogy egyedül az Atya az Isten. Üdvözítőnk szüntelen e jellemet tulajdonítja az Atyának. Az Atya folytonosan meg van különböztetve Jézustól e kifejezés által: „Isten elküldé fiát“, „Isten felkené Jézust“. Mily különös és kimagyarázhatlan ez az új testamentumot eltöltő kifejezés, akkor, ha ez a cím éppen úgy illik Jézusra is, és ha e könyvnek a volt a célja, hogy Jézust olyan istennek jelentse ki, kinek egyenlő hatalma van az Atyával. Felhívjuk ellenfeleinket, hogy csak egy helyet is idézzenek az új testamentumból, a hol az Isten szó három személyt jelentene, és a hol az — ha csak az öszszekötés által szokott értelméből nincs kivetköztetve — nem az Atyát jelentené. Lehet-e erősebb érvet állítani fel annak bébizonyítására, hogy a háromság tana nem eredeti alaptana a keresztyén vallásnak.

Ha e tan igaz volna, akkor annak tisztán és határozottan tanítva kellene lenni. De hol fordul elő ily állítás? Ama számtalan hely közül, melyek Istenre vonatkoznak, csak egyet említsen valaki, hogy ő hármass lény, vagy hogy ő három személy, vagy pedig hogy ő Atya, fiu, szent lélek. Ellenkezőleg, az új testamentun Istent egynek említi, róla és hozzá mindig egyes számban szól. Enynyire távol áll a szentírás a háromság tanának megállapításától, úgy, hogy midőn ellenfeleink azt hitformáik és doxológiáikba be akarják szúrni, kénytelenek felhagyni a bibliával, s oly kifejezéseket és szavakat találni ki, melyek bibliai kifejezés által nincsenek szentesítve. Hogy egy ily idegenszerű, anynyira félremagyarázható, oly gondos tárgyalást igénylő, de még is oly fontos tan, anynyira nincs meghatározva és védelmezve, hogy csak következtetés és a szentírás elszórt részeiből való kihalászás által lehet kicsinálni, ez előttünk akkora nehézségnek látszik, hogy nem hiszszük, miként legyen elme, a mely ezt ki tudja magyarázni.

Még egy más nehézségünk is van. A keresztyén vallás éles szemü ellenség közé volt béültetve, a mely e rendszernek minden megtámadható oldalát megtámadta volna, anynyival inkább az ily vi-

lágos ellenmondásokat magában foglaló tant, mint a szent háromság. Nem találunk e tekintetben oly véleményt, mely ellen az Isten egysége hívéiben büszke zsidók lármát csaptak volna. Miként történik tehát, hogy az apostoloknak azokban az irataiban, a melyek a keresztény vallás elleni ellenvetésekre, s e vallás feletti vitákra vonatkoznak, egy szó sincs említve arról, hogy ez ellenvetéseket a háromság tana miatt támasztották volna az evangelium ellen? Azt hisszük, hogy ha a keresztény vallás első prédikátorai három isteni személyt hirdettek volna, kiknek mindenike egyenlő és végetlen, s kik közül egyik a nem rég keresztfán meghalt Jézus, akkor a keresztény vallásnak ez a sajátsága minden egyebet elnyelt volna, s az apostoloknak minden igyekezetüket arra kellett volna fordítaniok, hogy az e tan által ébresztett folytonos megtámadásokat visszaverjék. A tény az, hogy az apostolok korában, e tárgyban semmi ellenvetés nem történt a keresztény vallás ellen. Az apostolok leveleiben még nyomát sem látjuk a háromság által előidézett vitáknak.

E tannal szemben, annak gyakorlati oldalát illetőleg, még más ellenvetéseink is vannak. Ugy vélekedünk, miszerint az áhítatosságra kedvezőtlen, ha a lelket Istennel való közösülésénél megháborítjuk. Az Isten egysége tanának fontossága abban áll, hogy az csak egy tárgyat ad előnkbe, a kit imádjunk, tiszteljük és szeressünk; egy végetlen Atyát, a lelkek lelkét, kitől minden jót veszünk, kiben minden tehetségünk és szeretetünk öszpontosul, s kinek szeretete és tiszteletre méltósága áthatja minden gondolatainkat. Az igazi kegyesség csak akkor tiszta és egyszerű, ha egy osztatlan Istenségre van irányozva. Már pedig a háromság három külön tárgyat állít elénk, melyeket imádnunk kell; három végetlen személyt, kik külön kötelességet teljesítenek, s kiket különböző viszonyok közt kell imádnunk. Lehető-e, azt kérdejük, hogy a gyenge elméjű és gyarló ember oly erővel és örömmel csüngjön ezek mindenikén, mint ama végetlen Atyán, kiben a természet és megváltás minden áldásai, mint egy forrásnál, öszpontosulnak? Nem oszlik-e meg az áhítatosság három egyenlő és versenyző személy igényei miatt, s a keresztény ember imáját nem háborítja-e meg az a tudat, hogy ezek valamelyikétől megvonta illő ima-részét?

Azt gondoljuk, hogy a háromság tana nem csak az által zavarja az áhítatosságot, hogy az Atya mellé másokat is veszen fel imádása tárgyául, hanem az által is, hogy azt a szeretetet, mely egyedül az Atyát illeti, a fiura ruházza. És ez igen nevezetes. Mert hogy

Jézus, isteni méltóságra emelve, érdekesebbé válik az atyánál, a történet és az emberi természet elveiből következik. Az ember önmagához hasonló tárgyra vágynak, melyet imádhasson, és ebben fekszik a bálványimádás titka. Egy testbe öltözött és szükségünket s bánatainkat érző Isten hathatósabban szól a mi gyarló természetünkhez, mint egy égi Atya, a ki csupa lélek, láthatatlan, s csak a gondolkozó és tiszta lélek által közelíthető meg. Azt hisszük, hogy az a sajtóságos állás, melyet a népszerű hitvallás Jézusnak ad, őt az Istenségben a legvonzóbb személylyé teszi. Az Atya tárháza az igazságnak, védője a jogoknak és boszszulója az isteni törvényeknek. A fiu pedig az ő kegyelmének kisugárzása, ki a haragos istenség és a vétkes emberiség közt áll, ki kiteszi magát érettünk a viharoknak, keblét az isteni igazság kardja hegyének, magára veszi büntetésünk terhét, és saját vérével minden áldást megvásárol, a mely égből jön. Kell-e mutogatnom ez állítás eredményét, melyet különösen a közönséges lelkekre gyakorol, kiknek a keresztény vallás szánva volt, s kiket az az atyához, mint legszeretetre méltóbb lényhez vinni törekszik. Azt hisszük, hogy egy vérző, szenvedő Istennek imádása, bár mily vonzó legyen is, nem elég alkalmas arra, hogy a lelket szellemiesítse, és hogy Isten erkölcsi tökélyei iránt mély tiszteletet ébreszsen.

2. Előadván ennyiben az Isten egységéről való nézeteinket, másodszer meg fogom mutatni, hogy mi hiszünk Krisztus Jézus egységében. Hiszszük, hogy Jézus egy értelem, egy lélek, egy lény, s anynyira külön személy az Istentől, mint mi. Hibáztatjuk a háromság tanát azért, hogy nem elégedvén meg azzal, miszerint Istent három lénynek mondja, még Jézusból is két személyt csinál, és így az ő jelleméről való felfogásunkat végtelenül megzavarja. A keresztény vallásnak ilyen megrontása világosan mutatja, hogy az álbölcsekedés mennyire képes elferdíteni Jézus egyszerű igazságát.

E tan szerint Jézus két lélek, két értelem, melyek közül egyik isteni, a másik emberi; egyik gyarló, a másik mindenható; egyik tudatlan, a másik mindentudó. Ez anynyit teszen, mint Jézusból két lényt csinálni. Őt egy személynek, egy lénynek nevezni, s még is két egymástól különböző értelemből alkotni össze, visszaélés a nyelvvel, és öszszczavarása az értelmes lényekről való fogalminknak. E tan szerint Jézusban ez értelmek mindenkének meg van a maga öntudata, ákarata és fogalma. Tényleg egyiknek sincs a másikkal közös tulajdona. Az isteni rész nem érzi az emberi lélek

szükségeit és bánatait, az emberi lélek pedig végtelenül távol áll az isteninek tökéleiteitől és boldogságától. Lehet-e valakinek a világon ennél különbözőbb két lényről fogalma? Mi mindig úgy tudtuk, hogy egy öntudat alkot egy személyt. Mi azt hisszük, hogy az a tan, a mely egy és ugyanazon személynek két egymástól különböző öntudatot, akaratot és lelket tulajdonít, roppant adó az emberi hiszékenységen.

Hogy ha egy ily idegen tan lényeges része lenne a kijelentésnek, annak tisztán tanítva kellene lenni; de mutasson nekünk valaki egy világos és közvetlen helyet az új testamentumban, a hol volna állítva, hogy Jézus egymástól végtelenül különböző két értelemről van öszszetéve, s még is csak egy személy. Mi egyet sem találunk ilyent. Mások azt mondják, hogy ez a tan a szent írás őszhangjára szükséges, hogy némely helyek Jézusnak emberi, mások isteni tulajdonokat tulajdonítanak, s hogy ezeket öszszeegyeztethessük, azért kell neki két értelmet tulajdonítani. Vagy más szavakkal, hogy egy néhány oly nehéz helyet öszszeegyeztethessünk, a melyet a helyes kritika, ha nem egészen is, de egy bizonyos fokig ki tud magyarázni: sokkal nehezebb és olyan hypothesiseket kell feltalálni, a melyek még nagyobb szövevénybe vezetnek.

Bizonyára ha Jézus tudta volna, hogy ő két értelemről áll, és ez az ő vallásának lényeges részét teszi, akkor ő erről tett volna említést. De ő sehol sem szól erről. Hol lehet feltalálni az új testamentumban azokat a kifejezéseket, a melyek a háromságos könyveken végig húzódnak, s a melyek Jézus kettős természetéből szükségképpen folynak? Hol mondja Jézus: „Ezt úgy mondom mint Isten, azt pedig mint ember“; ez emberi természetemre nézve áll, amaz pedig isteni természetemre nézve? Hol van nyoma az apostoli levelekben is ilyen kifejezésnek? Sehol. Erre abban az időben nem volt szükség. Ezt csak egy későbbi kor hibái kívánták.

Mi tehát azt hisszük, hogy Jézus egy lény, s még azt teszem hozzá, hogy Istentől egészen külön lény, nem az egyedüli Isten, nem egy ugyanaz az Atyával. Jézus prédikációiban szüntelen megemlékezett Istenről. Mindég hirdeti az igét. Hát valjon az Isten szó alatt valaha értette ő magát? Mi azt mondjuk, hogy soha. Ellenben éles különbséget vont Isten és önmaga közé; ugyanezt tették tanítványai is. Már most, hogy miként lehet ezt megegyeztetni azzal az eszmével, hogy Jézusnak Isten gyanánt való kinyilatkoztatása a keresztény vallásnak eredeti célja volt, azt határozzák meg ellenfeleink. —

Ha megvizsgáljuk azokat a helyeket, melyekben Jézus meg van különböztetve Istentől, látni fogjuk, hogy azokban mint egészen külön lény és alárendelt személy fordul elő. Ő mindenütt úgy van említve, mint Isten fia, Istentől küldött, a ki minden hatalmát Istentől kapta, a ki azért tesz csodákat, mert Isten vele van, azért ítél igazán, mert Isten tanította őt, a kinek azért van befolyása a mi hitünkre, mert Isten felkenete és elpecsételte őt, s mint a ki önmagától semmit sem tehet. Az új testamentum telve van effélékkel. És most azt kérjük, hogy minő hatást akart ez a nyelvezet gyakorolni? Képzelhette-e valaki hallgatói közül ezek hallására, hogy Jézus ugyanaz az Isten, a kinél ő magát kisebbnek adta ki; hogy ő ugyanaz a lény lett volna, a ki őt elküldötte, s a kitől, — saját vallomása szerint, — küldetését és hatalmát nyerte? Jusson eszünkbe, hogy Jézusnak emberi születése, testi alakja, sorsa és szenvedése mind arra mutatnak, hogy Jézus alsóbb rendű lény Istennél. Mire való volt tehát e határozatlan nyelvezet, ha Jézus a fő Isten, és ha ez az igazság az ő vallásának lényeges része volt? Én ismét azt mondom, hogy Jézusnak emberi helyzete és szenvedései nagyon is ellene mondtak az ő valóságos istensége eszméjének, s ha ez a tan, a mint sokan követelik, az ő vallásának lelke és központja lett volna, az új testamentumban számtalan nyomát kellene látnunk ama törekvésnek, a mely őt az Atyával ugyanazon lénynak tünteti fel. Akkor megvárnók, hogy a szent írás nyelvezete e tan szerint legyen átídomitva, s hogy szüntelen találkozzunk e kifejezésekkel: a fiu isten, a mi urunk istenünk Jézus, és hogy nekünk egy istenünk van Jézus. De e helyett a Jézus alárendelt minősége hatja át az egész új testamentumot. Lehetett-e tehát a szent írók szándékában, hogy Jézust fő Istennek tüntessék fel. ~

A szent háromság hívői azt mondják, hogy Krisztus érdekesebbé válik, az ő kegyelmét és szeretetét inkább lehet érezni akkor, ha fő Istennek vesszük, a ki ott hagyta az ő dicsőségét azért, hogy emberi testbe öltözzék, s szenvedjen az emberekért. Nem tagadjuk, hogy ez a felfogás a trinitariusokat erősen meghatja; de maga a felfogás hibás. Emlegetik a háromságnak második személyét, a ki ott hagyva dicsőségét és az Atya kebelét, eljött hogy a világot meglátogassa és megszabadítsa. Csak hogy ez a második személy a változhatlan és végtelen Isten levén, teljesen képtelen volt levetkezni tökélyét és boldogságát. Abban a perczben, a melyben testbe öltözött, éppen úgy együtt volt az Atyával, mint azelőtt, s

éppen úgy bétöltötte az eget, földet és véghetetlenséget. A szent háromság-hívők elismerik ezt, s még is azt mondják, hogy e változhatlan lénynek bámulatos megalázódása által erősen meg vannak illetve! De ez a tan, nem csak költeménynyé törpíti Krisztus megalázódását, hanem egészen lerontja azt a bényomást is, a melylyel az ő keresztyét tekinteni kell. Az ők tana szerint Jézus egyáltalában nem szenvedett. Az igaz, hogy az ő emberi lelke szenvedett, de azt mondják, hogy ez oly parányi része volt Jézusnak, mint egy csepp víz a mily parányi része az ocezánnak. A Krisztus isteni lelke végtelen boldog volt abban a pillanatban, a melyben az ő emberi része szenvedett. Míg a kereszten függött, a világ legboldogabb lénye volt, éppen oly boldog, mint az Atya; úgy, hogy fájdalom egészen elveszett boldogsága mellett. E tan, helyesen szemlélve, kivetkezeti Jézus halálát érdekességéből, gyengíti az ő szenvedései iránt való rokonszenvünket, mindenek felett pedig nem méltó Jézus szeretetéhez. A mi hitünk szerint, Jézusnak alázatossága teljes és valódi volt, ő egészen szenvedett, nem pedig csak egy kis része, és az ő megfeszítettése mély és tiszta halálküzdelem jelene volt. Midőn az ő keresztyét körül álljuk, elménk nincs elszóródva, és érzékenységünk nincs meggyengítve ama gondolat által, hogy ő öszsze nem illő és egymástól végtelenül különböző két lélekből áll. Mi a haldokló Jézusban csak egy lelket ismerünk fel. És azt hisszük, hogy ez meghatóbbá teszi az ő szenvedéseit, türelmét és szeretetét.

3. Előadván ennyiben két nevezetes pontra nézve a mi hitünket, hogy t. i. egy az Isten, és hogy Krisztus Jézus az Atyától egészen különböző és alsóbb rendű lény, — egy más pontra térek, a melyre mi még nagyobb súlyt fektetünk. Mi hiszünk Istennek erkölcsi tökéletességében. A mi felfogásunk szerint a hittudománynak egy része sincs oly fontos, mint az, a mely Isten erkölcsi jellemével foglalkozik; és mi főleg azért becsüljük nagyon nézeteinket a keresztyén vallásról, mivel azok az ő szeretetre és tiszteletre méltó tulajdonait védelmezik.

Azt mondhatná valaki, hogy e tárgyra nézve a keresztyének mindnyájan megegyeznek, hogy a Fővalónak mindnyájan végtelen igazságot, jóságot és szentséget tulajdonítanak. Erre azt feleljük, hogy nagyon is lehetséges az Istenről felségesen beszélni, de kisebbítőleg gondolkodni; az ő személyére szépen hangzó jelzőket alkalmazni, az ő kormányának pedig oly elveket tulajdonítani, a melyek gyűlöletessé tegyék. A pogányok Jupitert a legnagyobbnak és

legjobbnek nevezték, de az ő története tele volt kegyetlenséggel. Nem ítélhetünk az embereknek Istenről való valódi eszméiről azok beszédéből, mert az emberek minden időben azt hitték, hogy az Istenséget megengesztelik hízélgés által. Nekünk meg kell vizsgálunk az ő céljait, igazgatása elveit, és teremtményei iránti hajlamát.

A keresztények általában hajlottak egy igaztalan nézet felé a fő lényt illetőleg. Gyakran azt hitték, mint ha az ő nagysága és uralma fölébe helyezné őt az erkölcsiség elveinek, s az egyenlőség és jogosság amaz örökös törvényeinek, melyeknek minden más lény alája van vetve. Mi azt hisszük, hogy a jog érzete egy lényben sem oly szilárd, oly mindenható, mint Istenben. Azt hisszük, hogy az ő mindenható hatalma teljesen alája van rendelve az ő fogalmainak a helyességről, és ez az alapja a mi kegyességünknek. És mi nem csak azért hódolunk neki, mert teremtünk, hanem azért is, mert minket jó és szent célokra teremtett; nem azért, mivel az ő akarata ellenállhatatlan, hanem azért, mert az ő akarata az erények tökélye. Mi zsarnok lény előtt, bár mily nagy és hatalmas legyen is, nem tudunk térdet, fejet hajtani. Mi csak a fenséget tiszteljük mind az egen mind a földön.

Hiszszük, hogy Isten végtelen jó a szó teljes értelemében; jó nem csak egy néhányhoz, hanem minden egyénhez. Hiszszük, hogy Isten igazságos, mely igazságosság a jósággal teljesen öszhangzólag munkálkodik. Ez igazságosság alatt Istennek azt a végtelenül kiterjedő figyelmét értjük, mely szerint az erény és erkölcsiség érdekében oly helyes törvényt alkot, oly jutalmakat ígér és büntetéseket szab, a melyek legalkalmasabbak azok fentartására.

Isten igazságossága e szerint teljes öszhangban áll az ő irgalmasságával. A különböző hittanok azt tanítják, hogy e tulajdonok anynyira ellenkeznek egymással és oly öszszeférhetetlenek, hogy a végre, hogy azokat öszsze lehessen egyeztetni, a legterhebb munka és végtelen bölcsesség kellene. Szerintünk azok teljesen öszszhangzanak és ugyanazon célokra törekszenek. Isten irgalmassága alatt mi nem azt a vak, ösztönszerű szájalmat értjük, a mely megbocsát mindén tekintet nélkül az erény érdekeire. Ez, megvalljuk, ellenkeznék Istennek igazságosságával és jóságával. Istennek irgalma — a mint mi értelmezzük — erősen óhajtja a vétkes boldogságát, de csak annak bünbánása által; halasztja a büntetést és hosszasan tűr, hogy a vétkes kötelességeihez vissza térhessen, azonban az engedetlen és megátalkodottat szigoruan megbünteti.

Hogy Istenről való nézeteinket egy néhány szóba befoglaljam, azt mondom, hogy mi hiszünk az ő atyai jellemében. Mi nem csak az atya nevet, hanem egy atya hajlamait és elveit tulajdonítjuk neki. Hisszük, hogy neki egy atya részvéte van teremtményei iránt, egy atya vágya azok jobbulására nézve, egy atya részrehajlatlansága az ő parancsainak azok tehetségeihez való arányosításában, egy atya öröme azok haladásában, egy atya készsége a bűnbánó béfogadására, és egy atya igazságossága a javithatlan iránt. E világot oly iskolának tekintjük, hol Isten az embereket ohajtja jó és balsors által, az ész és szenvedélyek küzdelmei által, kötelességre indító okok és bűnre vezető csábok által, szabad és erkölcsös lényekhez illő fegyelem által tanítani, a végre, hogy vele egyesüljünk és hogy menyben egy fenségesebb erény birtokába jussunk.

Mi ellene vagyunk a köztünk uralkodó vallási rendszereknek azért, mert azok kisebb-nagyobb mértékben ellenkeznek az Istenről való tiszta, vigasztaló és tiszteletre méltó nézetekkel, s mert azok elveszik tőlünk a mi menynevei atyánkat, s oly lényt állítanak helyébe, a kit akkor sem tudnánk szeretni, ha akarnók, és a kit akkor sem kellene szeretnünk, ha tehetnők. Mi főleg ez okból vagyunk ellene annak a rendszernek, a mely magának az orthodox nevet követeli. E rendszernek sok alakja van, s mindenik alak tiszteletlen a teremtő iránt. Ennek régi és valódi alakja azt tanítja, hogy Isten minket egészen romlottan hoz a világra, úgy, hogy a gyermekkor ártatlan vonásai mögött egy minden jótól irtózó, s minden rosra hajlandó természet van elrejtve, oly természet, a mely minket Isten haragjának tesz ki, mielőtt ismernők kötelelsségeinket, s fontolgatnók tetteinket. Egy újabb magyarázata azt tanítja, hogy a teremtő kezéből oly testalkattal jöttünk ki, oly befolyások és körülmények közé vagyunk helyezve, hogy minden ember ronlottsága bizonyos és csalhatatlan; azt is tanítja, hogy annak a gyermeknek vétke, ki e bűnre való hajlammal születik, őt az örök kárhozatnak teszi ki. Mi az erkölcsiség legtisztább elvei szerint azt tartjuk, hogy a léleknek csupán rosra való természetes alkotása felmentené azt minden véték alól; hogy ily feltétel alatt lételt adni a legnagyobb kegyetlenség, s az ily szerencsétlenül alkotott gyermek hibáját végtelen romlással büntetni oly nagy gonoszság volna, a melyhez hasonlót a legirgalmatlanabb kényuralom sem mutat fel.

E rendszer azt is tanítja, hogy Isten e romlott tömegeből egy néhányat kiválaszt, hogy üdvözítse; a többinek pedig csak oly fel-

tétel alatt ígér bocsánatot, melyet azok természetöknél fogva visszaútasítanak, mely visszaútasítás által szörnyen nagyobbítják a pokol büntetését. Ez ajánlata a megbocsátásnak, ily átok alatt született lényeket illetőleg, akkora iszonyattal tölti el lelkiünket, hogy nem találunk szavakat annak kifejezésére. Szerintünk e rendszer, mely anynyira tévútra vezet az erkölcsiséget, s mely az emberi természet megrontásával kezdődik, kevélységgel végződik; mert a megkülönböztetés kevélységet szül, már pedig a megkülönböztetés sehol sem nagyobb, mint Isten választottai és az elátkozottak közt.

Az ily nézeteket mi kötelességünknek érezzük elvetni. Mi ragaszkodunk Isten erkölcsi tökélyeihez. Mi mindenütt találkozunk azal a teremtesben, olvassuk a szentírásban, látjuk annak szeretetteljes képét Krisztus Jézusban, s a hála, szeretet és tisztelet annak védelmére hívják fel minket.

4. Szólván enynyiben az Isten egységéről, a Jézus egységéről, az ő Istenhez való alárendelt helyzetéről, és az isteni jellem tökélyeiről: rátérek azokra a nézeteinkre, a melyekből mi Jézus közbenjárói hivatalát s az ő küldetése célját tekintjük. Mi azt hisszük, hogy az Atya azért küldötte Jézust, hogy az emberiség erkölcsi és szellemi szabadságát eszközölje; vagyis, hogy megszabadítsa az embereket a büntől és annak következményeitől, s tisztaságra és örökkévaló boldogságra vezérelje. S azt hisszük, hogy ő ezt különböző úton és módokon viszi ki; kiviszi pedig az Isten egységének, atyai jellemének, erkölcsi kormányzatának tanítása által, a mely hámulatos módon befoly arra, hogy az embereket a bálványozástól és istentelenségtől visszatartván, a teremő ismeretére, szeretetére és iránta való engedelmességre vezesse; kiviszi a bűnösnek ígért bocsánat és az erkölcs útján haladónak nyujtott segély által; az ő mocsoktalan példája által, a melyből a szeretet és erény fensége sugárzik ki, hogy minket tökéletességre hevitsen; továbbá kiviszi a javithatlan iránti fenyegetés által, a halhatatlanság felfedezése, szenvedései és halála által; az ő feltámadása által, a mely hatalmas bizonyosságot tett isteni küldetéséről, s az emberek előtt a jövő életet tárta fel; az ő folytonos közbenjárása által, mely-nélfogva számunkra szellemi segélyt és áldást eszközöl; és végre ama hatalom által, melylyel fel van ruházva, hogy a halottakat feltámaszsa, a világot megítélje, s a hívőknek örökké való jutalmakat adjon.

Mi ellene mondunk annak az eszmének, hogy Jézus azért halt volna meg, miszerint Isten haragját kiengesztelje, s a bűnösök adó-

ját lefizesse az ő hajthatatlan igazságosságának. Ez eszme azt a benyomást teszi a népre, mint ha Jézus halála által Istennek gondolkozását változtatná meg. És ez egy igen veszedelmes hiba. Mi az Isten tiszta jóságán semmi homályt sem tűrünk meg. Mi komolyan állítjuk, hogy Jézus a mi szabadítónk, hogy ő semmi sem egyéb az emberiségre nézve, mint a minék őt Isten rendelte; hogy ő semmit sem közöl egyebet, mint a mivel Isten felruházta; és hogy az ő változhatatlan és örökkévaló szeretete az egyedüli forrás, a honnan reánk minden áradoz az ő fia által.

Ellene mondunk a népszerű hitvallás ama képtelen és a szent irással ellenkező állításának, a mely azt tanítja, hogy Jézus halála az embereknek bocsánatot eszközöl; hogy miután az ember vétke által egy végetlen lényt bántott meg, következőleg végtelen büntetést is vont magára. E vallás azt is tanítja, hogy e büntetést elengedni következetlenség lenne az isteni törvény iránt, kivéve ha olyan valaki találkoznék, a kinek szenvedése eleget tudna tenni, s miután ennek végrehajtására csak a végetlen Isten alkalmas, emélfogva az Isten a maga második személyében emberi természetet vett magára, hogy megfizessen a maga igazságosságának az emberek bűneiért, s ekképpen megegyeztettesse az ő törvénye igényeit és fenyegetéseit a megbocsátással. Mi ellene mondunk ezeknek, mert sehol sem találjuk az új testamentumban, s mert ezek csak a hit-tudósok költeményei.

Ezzel szemben mi azt hisszük, hogy Jézus azért jött e világra, hogy minket a bűntől megszabadítva, magasabb égies erényre vezessen. Mi őt szabadítónak tekintjük, főképp miután ő a sötét, beteg és háborgó léleknek világa, orvosa és vezére. Előttünk semmi befolyás sem ér anynyit, mint az, a mely a jellemre hat, és semmi megváltás nem méltó anynyira a mi hálánkra, mint a léleknek teljes tisztaságba való visszaállítás. E nélkül a bocsánat — ha lehetséges volna is — keveset érne. Miért hozzuk ki a bűnöst a pokolból; ha a poklot égni hagyjuk az ő kebelében?

5. Megállapítván a szerint a mi nézeteinket Krisztus küldetésére nézve, végezetre elő fogom adni a keresztény erény természetéről való nézeteinket.

Azt hisszük, hogy minden erénynek meg van a maga alapja az ember erkölcsi természetében, azaz az ő lelkiismeretében, vagyis kötelesség érzetében, és abban a tehetségben, mely által életét a lelkiismerettel összhangzásba hozza. Azt hisszük, hogy ez erköl-

csi tehetségek teszik alapját az ő felelősségének, s megkülönböztető jellegei az emberi természetnek, és hogy egy cselekedet sem becses, ha nem azok munkásságának eredménye. Azt hiszszük, hogy semmi hajlam sem bír bennünk az erény természetével, ha erkölcsi tevékenységünk ellenére van reánk erőszakolva, s ennél fogva, mi ellene mondunk annak a tannak, mely azt tanítja, hogy egy visszatarthatatlan isteni befolyás működik a mi lelkünkre a végett, hogy azt jóvá tegye, éppen úgy, miként a márvány szoborra alakul a szobrász vésője alatt. Az ily jóság — ha szabad e kifejezéssel élni — csak anynyiban lehetne erkölcsi helybenhagyás tárgya, mint az alsóbb rendű állatok ösztöne, vagy az emberi lények alkotás-szerű szeretetre méltósága.

Ez észrevételek által nem akarjuk megtagadni Isten, vagy az ő szent lelke segedelmének fontosságát; hanem az ő lelke alatt mi egy erkölcsi, világosító és rábeszélő befolyást értünk, nem pedig anyagi, erőszakoló, vagy erényt magában foglaló szükségességet. Mi erősen ellene mondunk ama számtalan keresztény által elfogadott eszmének, mely szerint az ember teljesen tehetetlen Istennek a szivre ható visszatarthatatlan befolyásával szemben; mert azt hiszszük, hogy az felforgatja erkölcsi természetünk felelősségét és törvényeit, eszközzé aljasítja az embert, minden rosztat Istennek tulajdonit, félelemmel tölti el a jó lelket, s a vakbuzgóba a közvetlen és érzéki ihletés vad képzelődését lehelli.

Minden erények közt első helyen áll Isten szeretete. Azt hiszszük, hogy ez az elv a valódi célja és boldogsága a mi lételünknek, hogy mi Istennel való egyesülésre vagyunk alkotva, és hogy nála nélkül nemesebb érzelmeink, tiszteletünk, reményünk és szeretetünk elhervadna. Isten, valamint jóság, szentség, igazság és erény: úgy élete, rugója és fentartója az erénynek az emberi lélekben.

A mi fogalmunk szerint Istennek valódi szeretete egy oly erkölcsi érzelem, a mely az ő erkölcsi tökélyeinek tiszta felfogásán és mély tiszteletén alapul. Így az teljesen megegyezik, és ugyanazonos az erény, helyesség és jóság szeretetével. Könnyen megítélhetitek tehát, hogy mit tartunk mi a kegyesség legbiztosabb, és egyedül döntő jeleinek. Mi nem fektetünk nagy súlyt az élénk felhevülésekre. Csupán azt az embert tartjuk kegyesnek, a ki gyakorlatilag Isten erkölcsi tökélyeihez és kormányához alkalmazkodik; a ki az által mutatja ki Isten jótékonyága iránti örömét, hogy segíti és szereti felebarátját; a ki Isten tisztasága iránti érzését gon-

dolatainak, képzelődéseinek és vágyainak szabályozása által mutatja ki; s kinek társalkodása, foglalkozása és családi élete, otthonja az Isten jelenléte és tekintélye iránti tisztelettől van áthatva. Az emberek minden egyéb dolgokban megcsalhatják önmagukat. A rendetlen érzékek zavaros benyomásokat nyújthatnak. Lelkek felhevülhet, de Isten kegyelmében való hitők kétséges lehet. Azonban ebben egyikben sincs vallásosság. A kérdés az, hogy szeretik-e Isten parancsait, a melyekben az ő jelleme teljesen ki van fejezve, s készek-e szakítani szokásaikkal és szenvedélyeikkel? E nélkül a lelkesülés gúnynyá válik. Mi az emberi lélek irányát nem annak rohamaiból ítéljük meg, éppen úgy, mint nem ítélhetjük meg a fa természetes irányát vihar alkalmával. Mi inkább gyanakszunk a hangos nyilatkozatra, mert azt tapasztaltuk, hogy a mély érzelem rendszeren zajtalan, s legkevésbé sem törekszik a fitogtatásra.

De ez észrevételek által nem akarjuk kizárni a vallásból a meleget. Mi tiszteljük és nagyra becsüljük az igazi vallásos érzést. Azt hisszük, hogy a keresztény vallás oda céloz, miszerint hathatós befolyást gyakoroljon természetünkre, szívünkre, értelmünkre és lelkiismeretünkre. De azt hisszük, hogy a vallásos melegséget csak akkor lehet becsülni, ha az a megjavult jellemnek természetes kifolyása, mikor az önkényt jön, midőn az oly léleknek a melege, a mely Istent a hozzá való hasonlóságnál fogva érti meg, és midőn az, a zavar helyett, magasztosítja az értelmet, erősíti a lelkiismeretet, örömet áraszt a kötelességekre, s midőn a lélek kerete gyanánt jelenik meg. Midőn vallásosnak nevezett buzgóságot oly embernél tapasztalunk, kinek jelleme kevés finomságot és magasztosságot mutat fel, mi arra nem sokat adunk. Sokkal inkább tiszteljük e vallást, mint hogy a lázas, erőszakolt és hánykódó buzgóságot vallásosnak nevezzük, a melynek az életre kevés befolyása van.

Az erény másik ága a Krisztus iránti szeretet. Lelki örömmel olvassuk az ő történetét, s abból természetünk tökéletesítését tanuljuk meg. Halála megillet minket, s feltámadása a halhatatlanságról való reményünk alapjává lesz. Közbenjárása közelebb von minket a kegyelem trónjához, s új vágygyal tekintünk ég felé, midőn elgondoljuk, hogy ha őt követjük oda, élvezni fogjuk az ő barátságát mindörökké.

Eléadtam ennyiben a mi nézeteinket. Mi e rendszert nem elsietve és megfontolás nélkül fogadtuk el, hanem hosszas és sok

gondolkozás után, és erősen ragaszkodunk ahhoz, nem csak azért, mivel igaz, hanem azért, mert mi ezt tisztító igazságnak tartjuk, a mely képes hatalmasan munkálni, és jó gyümölcsöt teremni azokban, a kik hisznek. Hogy mi ezt terjeszteni kívánjuk, azt nem akarjuk eltitkolni; mert azt hisszük, hogy ez valódibb kegyességre és tisztább erkölcsre vezet, mint az azzal ellenkező tanok; mert ez tisztább és nemesebb nézetet ad a kötelességről, s erősebb rugót annak teljesítésére; s mert ez vallásosokká teszen minket szívből lélekben. A mi nézeteinkben, annak tisztaságánál semmi sincs egyéb, a mi sértő lehetne, és annak tisztasága az, a mi annak világszerte való elterjesztését előttiünk óhajtottá teszi.

Barátom és testvérem! Ön ma fontos kötelességeket vállal magára, oly kötelességeket, melyeket az Isten fia nem vetett meg; oly vallásnak szenteli magát, a melyet a legszentebb ajkak hirdettek, és a legdrágább vér pecsételt meg. Hiszszük, hogy e mű végrehajtásához kész akarattal, szilárd elhatározással, vértanui szellemmel, az igazságért fáradni és szenvedni való készséggel járul. Legyen példányképe e népnek minden jó munkában. Élete hangsúlyosabban hirdesse az igazságot ajkairól. Ha így munkál, bőven fog aratni, s nem csak saját lelkiismerete teendő bizonyosságot az ön hívségéről, hanem népének tisztelete, szeretete, erénye és gyarapodása is.

Azoknak pedig, a kik engemet hallanak, azt mondom Pál apostollal: „Mindeneket megpróbálgatok, és a mi jó, azt megtartsátok.“ Ne irtózzatok atyámfiai az Isten ígéjének a magatok számára való keresésétől. Ne higgyétek, hogy a körülöttek uralkodó véleményeket minden fontolgtatás nélkül elfogadhatjátok, csupán abból a nézetből, hogy a keresztény vallás anynyira meg van már tisztítva a hibáktól, miszerint semmi fáradságos vizsgálatot sem igényel többé. Még sok okunk van hinni, hogy jelenleg sok romlottság van a keresztény vallásban. De Isten segítségével mi sok javítást reménylünk és várunk az egyházban az emberi ész haladásától, a társadalom erkölcsi fejlődésétől, s ennek következtében az előítéletek és bigottság hanyatlásától, az emberi tekintélynek a vallásos dolgokra való befolyása eltörlésétől, és a papi

uralom s más oly intézmények leomlásától, a melyek az egyének lelkét elnyomták. Az a mi buzgó könyörgésünk Istenhez, hogy rontsa le a szellemi bitorlás várait, mignem eljön az, a kinek joga van az emberek lelke fölött uralkodni; hogy szüntesse meg a törekvést, mely a keresztények szabadsága ellen van intézve; hogy a keresztény vallás ekképpen minden hibától megtisztultan, terjessze ki a maga mindenható erejét, s bizonyítsa be, hogy az a lelket nemesítő befolyásánál fogva, valóban „Istennek hatalma az üdvösségre.“

Angolból

Simén Domokos,
tanár.

IV.

A nép tudomány nélkül elvész.

Alkalmi beszéd*).

Alapige : *Elvész az én népem, mivel hogy tudomány nélkül való;— az értelem nélkül való nép elvész.* (Hóseás 4: 6, 14).

Vannak olyan nagy mondások, olyan alap- és irányeszmék, melyeket ha közönséges értelmű ember hall is meg: szintugy ösztönyszerűleg s mintegy megdöbbenve érzi azoknak igazságát és nagy jelentőségét. Ilyen igazságok például a következők: „Az emberek semmi által sem tehetik magokat inkább hasonlókká az istenekhez, mint az igazmondás és a jótétel által“, ugymond Pythagorás. „Nincs nagyobb nyomorúsága a társadalomnak a tudatlanságnál“, ugymond korunk egyik legnagyobb írója, Hugo Viktor. „A tudományos emberfő menyinyisége egy nemzetnek igazi hatalma“, ugymond halhatatlan Széchenyink. „Minden országnak támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész: Róma ledől s rabigába görbed“, így tanít egyik koszorus költőnk, Berzsenyi.

De kiváltképpen a könyvek könyve, a biblia, gazdag ilyen életbevágó nagy igazságokkal, alap- és irányeszmékkel, a milyenek például im ezek: „Az értelem megőrzi az embert.“ Péld. 2, 11. „Az embernek értelme hoszszu tűrővé teszi őtet.“ 19, 11. „Mikor nincsen a menyinei látásnak tudománya, a nép elszakad Istentől.“ Péld. 29, 18. „Ez okért vitetik az én népem fogságra, mivel nincsen semmi bölcsessége.“ Ésa. 5, 13. S a milyen éppen az is, a melyet az alapigékben felolvasva hallátok, illetéknéppen: „Elvész az én népem, mivel hogy tudomány nélkül való. Az értelem nélkül való nép elvész.“

*) Tartatott szerző által a sz.-kereszturi középtanoda tovább építése költségeire való segélykéregetés alkalmával Bőlonben, 1867. dec. 26-án, Alsó-Siménfálván 1868. jan. 12-én.